

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 38.081.2023
Одеського національного університету
імені І.І.Мечникова

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата юридичних наук, доцента
Колотухи Івана Олексійовича
на дисертацію Садової Тетяни Сергіївни
*«Воєнні злочини проти довкілля
за міжнародним кримінальним правом»,*
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Проблема захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів викликає значний інтерес наукової спільноти. Вона є особливо актуальною в контексті останніх подій в Україні. Специфічним аспектом міжнародно-правового дослідження цієї проблеми в рамках дисертації Садової Т.С. є охорона довкілля від воєнних злочинів за міжнародним кримінальним правом. Дійсно, якими би ефективними не були заходи щодо охорони довкілля та боротьби зі зміною клімату у мирний час, в умовах військового протистояння між державами та/або недержавними суб'єктами усі їх результати можуть бути нівельовані у дуже короткий термін. Отже, важливим є одночасне та, бажано, узгоджене розроблення норм, які б вирішували це завдання в обох контекстах.

Зрозуміло, що базисний захист довкілля під час збройних конфліктів має надаватися нормами міжнародного гуманітарного права. Проте не менш важливим за ці первинні норми є механізм покарання за їх серйозні порушення, який, зокрема, міститься у нормах міжнародного кримінального права. У цьому аспекті найважливіше місце займають саме норми Римського

статуту Міжнародного кримінального суду, ст. 8 якого містить положення щодо воєнних злочинів, серед яких можна знайти й воєнні злочини проти довілля. Відсутність практики їх застосування та випадків притягнення до відповідальності за їх вчинення, однак, натякає на їх можливу недосконалість. Як наслідок, протиправна діяльність осіб, винних у вчиненні таких серйозних злочинів із довготривалими наслідками, залишається безкарною, що є дурним прикладом для інших осіб, що використовують атаки проти довілля із метою отримання певних військових переваг чи взагалі заради завдання економічної чи екологічної шкоди супротивнику.

Дисертаційне дослідження Т.С. Садової у цьому зв'язку успішно демонструє прогалини та вади у сучасному міжнародно-правовому регулюванні притягнення до відповідальності та вчинення міжнародних воєнних злочинів проти довілля та їх правової кваліфікації. Більш того, воно містить конкретні пропозиції та рекомендації щодо їхнього усунення та вдосконалення зазначених вище норм. Це робить роботу актуальною та цінною у теоретичному та практичному плані.

Без сумнівів, важливим аспектом вдосконалення міжнародної кримінально-правової регламентації воєнних злочинів проти довілля є модернізація норм міжнародного гуманітарного права. Будучи переважно виробленими після Другої світової війни та закріпленими у Женевських конвенціях 1949 р., ці норми отримали певну природоохоронну орієнтацію тільки у 70х роках після жахливих наслідків війни у В'єтнамі. Проте з того часу суттєвих змін Женевські конвенції та протоколи 1977 р. до них так і не отримали. На цьому тлі перспектива прийняття окремої конвенції, яка б була присвячена захисту довілля під час збройних конфліктів, є як ніколи актуальною. Той факт, що окремий підрозділ роботи присвячений саме цьому питанню, на нашу думку, підвищує її наукову значущість.

Практичне значення отриманих результатів. У дисертації запропоновані рекомендації, які можуть знайти застосування у науково-дослідній області, а саме для дослідження і вдосконалення положень щодо

притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних воєнних злочинів проти довкілля; у правотворчій сфері – у процесі подальшого вдосконалення норм міжнародного та національного кримінального права щодо міжнародних воєнних злочинів проти довкілля; у правозастосовній практиці – для формування одноманітної судової практики як в міжнародних, так і в національних судових установах та інших правоохоронних органах; у навчально-методичній роботі, а саме для розробки навчальних посібників і навчальних підручників, науково-методичних рекомендацій з міжнародного публічного права, кримінального права, міжнародного гуманітарного права та, нарешті, у навчальному процесі при проведенні занять із зазначених дисциплін. Варто також зазначити, що окремі результати дисертаційного дослідження було упроваджено у практичну діяльність, про що свідчать Акт «про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи у процес підготовки працівників Військової прокуратури Одеського гарнізону» від 09.08.2022; Акт «про апробацію і впровадження результатів дисертаційної роботи у процес підготовки працівників відділення поліції № 3 Одеського районного управління поліції № 1 Головного управління Національної поліції в Одеській області» від 15.11.2022.

Ступінь обґрунтованості і достовірності положень та висновків дослідження. Запропоновані у роботі положення та рекомендації є достовірними, що підтверджує ознайомлення з її текстом, анотацією і публікаціями Т. С. Садової. Крім того, це дозволяє стверджувати, що підхід дисертантки до аналізу предмета дослідження та досягнення його мети є фундаментальним й ґрунтовним.

Дисертація має логічну та чітку структуру, яка дозволила реалізувати окреслені дослідницькі завдання та досягти поставленої мети. Положення роботи, що пропонуються для захисту, є послідовними та аргументованими. В дисертації досліджено та систематизовано теоретичні підходи та концепції, понятійно-категоріальний апарат і методологічний інструментарій, якими авторка оперує при визначенні поняття міжнародних воєнних злочинів проти

довкілля, їх розмежування із суміжними категоріями. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків, що послідовно розкривають проблематику роботи та сприяють виконанню завдань, окреслених у дослідженні.

У роботі використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів, які є ефективними для розкриття теми. При написанні дисертації авторка застосувала діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, герменевтичний, конкретно-соціологічний методи, а також методи аналізу, синтезу та аналогії, системного-структурного аналізу та теоретико-правового моделювання. Результатом застосування такого широкого інструментарію є визначення вад та недоліків у сучасному міжнародно-правовому регулюванні притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів проти довкілля та їх правової кваліфікації, а також вироблення конкретних та дієвих рекомендацій щодо їх усунення.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дисертаційної роботи викладені в 14 наукових працях: 5 статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях з правових наук, та у 9 тезах доповідей, надрукованих у матеріалах конференцій, де було здійснено апробацію результатів дослідження. Публікації та анотація достатньо повно відображають результати проведених наукових досліджень. Дисертаційне дослідження має самостійний та творчий характер. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність ознак академічного плагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що ця дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням сучасних проблем правової кваліфікації міжнародних воєнних злочинів проти довкілля за міжнародним кримінальним правом. Авторка продемонструвала, що існує необхідність у вдосконаленні міжнародно-правового регулювання, яке б забезпечило притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів та у розширенні сфери його застосування,

а також посилення відповідальності за їх вчинення за допомогою внесення змін та доповнення норм міжнародного кримінального права (стор. 176). У дисертації виявлено недоліки положень ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, які передбачають відповідальність за вчинення міжнародних воєнних злочинів проти довілля, та надано рекомендації щодо їх усунення. Зокрема, авторка встановила необхідність у зменшенні порогу відповідальності за міжнародні воєнні злочини проти довілля в межах міжнародного збройного конфлікту шляхом заміни кумулятивного переліку ознак шкоди довіллю на альтернативний та видалення ознаки невідповідності завданої шкоди отриманій військовій перевазі (стор. 24).

Іншою важливою тезою дисертантки, на нашу думку, є твердження щодо того, що Кримінальний кодекс України також потребує удосконалення норм щодо притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти довілля у зв'язку з тим, що Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду шляхом подання відповідних заяв, що, як наслідок, може призвести до застосування комплементарної юрисдикції суду (стор. 183). У цьому зв'язку авторка запропонувала внести до ст. 438 Кримінального кодексу України зміни, які є узгодженими із потенційними змінами до Римського статуту Міжнародного кримінального суду та «Елементами злочинів», текст яких міститься у Додатках 2А, 2В та 2С дисертації.

Ми також погоджуємося із характеристикою чотирьох елементів складу міжнародних воєнних злочинів проти довілля, наведеними у роботі (стор. 26), а саме - визначенням об'єкта як правил ведення війни та довілля; об'єктивної сторони, яка виражається у суспільно небезпечному діянні у формі дії, тобто здійсненні нападу, та наслідках, тобто нанесенні шкоди довіллю, настання яких, проте, не є обов'язковим, а також у обстановці, тобто наявності збройного конфлікту; суб'єкта як загального чи спеціального; суб'єктивної сторони, яка складається із вини у формі умислу

при усвідомленні можливості настання негативних наслідків у формі шкоди довкіллю.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Не зважаючи на у цілому позитивне враження, яке справляє робота, складність предмета дослідження та суб'єктивне сприйняття опонентом певних тверджень, що містяться у роботі, обумовлюють наявність деяких дискусійних положень, які потребують уточнення:

1. На стор. 133 авторка пропонує відійти від антропоцентричного підходу і сфокусуватися на довкіллі як на самостійному об'єкті захисту, який має бути захищений не обов'язково із прив'язкою до людини. Для цього вона вважає за необхідне прийняти окрему Женевську конвенцію, присвячену саме захисту довкілля під час збройних конфліктів. Разом з тим, розглядаючи злочин екоциду, вона розуміє під його об'єктом безпеку природи як середовища проживання людини (стор. 179). На наш погляд, ці два твердження певною мірою суперечать одне одному, що потребує додаткових роз'яснень.

2. У розділі 3, при виробленні пропозицій щодо прийняття П'ятої Женевської конвенції, внесення змін до Римського статуту та «Елементів злочинів», дисертантка проаналізувала значну кількість закордонних публікацій, присвячених зазначеним питанням. Водночас, зазначений розділ містить незначну кількість посилань на вітчизняні дослідження.

3. У пропозиціях щодо внесення змін до «Елементів злочинів» Міжнародного кримінального суду авторка пропонує визначення основних характеристик шкоди довкіллю, завдання якої за наявності інших елементів складу злочину може вважатися міжнародним воєнним злочином проти довкілля. Так, зокрема, вона визначає «довготривалу» шкоду як таку, що триває принаймні протягом одного або декількох сезонів (с. 182). Проте поняття сезону також може відрізнятися у країнах із різними кліматичними умовами. На нашу думку, варто було б конкретизувати також цей термін.

4. Характеризуючи об'єктивну сторону міжнародних воєнних злочинів проти доквілля, здобувачка доходить висновку, що місцем їх вчинення є певна територія, на якій відбуваються бойові дії (стор. 178). У цьому зв'язку виникає питання щодо того, чи може бути окупована територія, на якій вже не ведуться бойові дії, або ж яка була окупована без збройного протистояння, розглядатися як місце вчинення міжнародних воєнних злочинів проти доквілля?

5. У дисертації стверджується, що із метою правильної правової кваліфікації необхідно чітко розмежовувати міжнародні злочини і серйозні порушення норм *jus cogens*, суб'єктом яких є саме держава (стор. 176). Погоджуючись із цим твердженням, вважаємо, що робота виграла б, якщо б дослідниця визначила наявність у сучасному міжнародному праві норми *jus cogens*, яка вимагає від держав охороняти доквілля як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

Однак наведені зауваження не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження Т.С. Садової та не знижують його наукової цінності та практичної значущості. Висловлені побажання є дискусійними та такими, що спрямовані на привернення уваги дисертантки до ще недостатньо досліджених аспектів наукової проблеми.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають солідне теоретичне та емпіричне обґрунтування. Здобувачка проаналізувала значну кількість джерел, серед яких більшість англійською мовою. Проміжні результати дослідження були апробовані на науково-практичних конференціях. Отримані в роботі наукові результати у цілому сприяють розв'язанню важливої наукової проблеми. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною. Дисертація за оформленням, структурою та стилем викладу відповідає встановленим вимогам.

Крім того, представлена до захисту дисертація є самостійним та оригінальним науковим дослідженням, яке містить новітні наукові положення та отримані автором науково обґрунтовані результати в галузі правової науки. Робота пройшла перевірку на академічний плагіат: ознаки академічного плагіату чи інших проявів академічної недоброчесності відсутні.

З урахуванням вище зазначеного можна вважати, що дисертаційна робота на тему «Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Садова Тетяна Сергіївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»

Іван КОЛОТУХА

